

анализируют ответы и реакции собеседника, сравнивают собственную лингвокультуру с иноязычной, устанавливают, что нравится или не нравится в культуре собеседника, выявляют общее и различия. Затем они проецируют иноязычную культуру на себя и отбирают приемлемые правила для общения в межкультурной ситуации.

Таким образом, обучающиеся развивают определенный культурный стиль поведения в коммуникативном пространстве, что содействует развитию межкультурной компетенции и воспитанию толерантности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Библер, В. С. Диалог культур и школа XXI / В. С. Библер // Школа диалога культур. Идеи. Опыт. Проблемы. – Кемерово, 1993. – 416 с.
2. Леонтьев, А. А. Психолингвистические единицы и порождения речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1999. – 307 с.
3. Методика межкультурного образования средствами русского языка как иностранного / А. Л. Бердичевский [и др.]; под. ред. проф. А. Л. Бердичевского. – М. : Русский язык: Курсы, 2011. – 184 с.
4. Писаренко, А. Н. Межкультурные тренинги в контексте межкультурной коммуникации. [Электронный ресурс] / А. Н. Писаренко. – Режим доступа: https://revolution.allbest.ru/sociology/00869736_0.html#text. – Дата доступа: 20.10.2018.
5. Турганбаева, В. П. Межкультурная компетенция в процессе обучения иностранным языкам. [Электронный ресурс] / В. П. Турганбаева. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/14_KPSN_2016/Pedagogica/5_212254.doc.htm. – Дата доступа: 15.10.2018.
6. Фурманова, В. П. Межкультурная коммуникация в теории и практике преподавания иностранных языков в вузе / В. П. Фурманова. – Саранск, 2009. – 164 с.
7. Черняк, Н. В. Межкультурная компетенция: история исследования, определение, модели и методы контроля / Н. В. Черняк. – М. : ФЛИНТА, 2016. – 265 с.

ВЫВУЧЭННЕ СЛОВАЎТВАРЭННЯ ПРЫ ВЫКЛАДАННІ ДЫСЦЫПЛІНЫ «БЕЛАРУСКАЯ МОВА (ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА)»

УА «Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія»
Кафедра лінгвістычных дысцыплін
Селібірава Л.У.

Сярод тэм практычных заняткаў па дысцыпліне «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» пэўнае месца належыць словаўтварэнню. Пры вывучэнні словаўтварэння вялікую цікавасць у студэнтаў выклікаюць заданні на

вызначэнне марфемнай структуры слоў, на вылучэнне ў складзе лексічных адзінак унікальных марфем. Пад унікальнымі марфемамі, ці уніфікамі, мы разумеем марфемы, якія вычляняюцца толькі ў адным слове (і яго вытворных) і не паўтараюцца ў іншых лексемах. Такія марфемы называюцца абсалютна ўнікальнымі. Намі выяўлена і прааналізавана больш за 80 абсалютна ўнікальных суфіксаў і прэфіксаў, што вылучаюцца ў складзе спрадвечна беларускіх і запазычаных слоў, агульнаўжывальных слоў і слоў абмежаванага ўжытку. Прывядзём некаторыя прыклады.

1. Суфікс **-addз-я** ў назоўніку *папаaddзjá*. Назоўнік *папаaddзjá* ('жонка папа' [4, Т. 4, с. 9]) у сучаснай беларускай мове з'яўляецца *размоўным*. Словазапазычана ў старажытнарускую эпоху з грэчаскай мовы, дзе *paradia* 'жонка папа' – суфіксальнае вытворнае ад *paras*– 'поп' [5, с. 354]. У «Словаўтваральным слоўніку беларускай мовы» таксама падаецца суфіксальнае ўтварэнне назоўніка і выдзяляецца суфіксальная марфема **-addз-я** [2, с. 237], якая абазначае асобу жаночага полу, названую матывавальным назоўнікам. У сучаснай беларускай мове ёсць іншыя паўтаральныя суфіксы з аналагічным дэрывацыйным значэннем, напрыклад, *-ix-а* (*-ых-а*) (дóктар-*ых-а* (*разм.*), кавал-*ix-а* (*разм.*)). Суфікс **-addз-я** вылучаецца толькі ў назоўніку *папаaddзjá*– таму адносіцца да ўнікальных марфем.

2. Суфікс **-альён** у назоўніку *паштальён*. У «Глумачальным слоўніку беларускай мовы» назоўнік *паштальён* мае наступнае лексічнае значэнне: 'паштовы служачы, які разносіць карэспандэнцыю адрасатам' [4, Т. 4, с. 147]. Лексічная адзінка запазычана ў пачатку XVIII ст. з нямецкай мовы, дзе *Postillon* праз французскае *postillon* узыходзіць да італьянскага *postiglione*, вытворнага ад *posta*[5, с. 359]. Слова ўтворана ад назоўніка *póшта* пры дапамозе суфікса **-альён** [2, с. 247], што абазначае прадмет, асобу па характэрнай прадметнай прымеце – месцы дзейнасці, якое называецца матывавальным назоўнікам. У сучаснай беларускай мове аналагічнае словаўтваральнае значэнне маюць іншыя паўтаральныя суфіксы, напрыклад, *-ёр* (вахц-*ёр*, шахц-*ёр*). Суфікс **-альён** вычляняецца толькі ў назоўніку *паштальён* і не паўтараецца ў іншых словах– таму з'яўляецца ўнікальным афіксам.

3. Суфікс **-бін-ы** ў назоўніку *хрэсьбiны*. У «Глумачальным слоўніку беларускай мовы» назоўнік *хрэсьбiны* выступае ў значэнні 'тое, што і хрысціны (хрысціянскі абрад хрышчэння, а таксама пачастунак пасля хрышчэння)' [4, Т. 5, кн. 2, с. 218, 219]. Слова ўтворана ад дзеяслова *хрысціць* пры дапамозе суфікса **-бін-ы** (адбылося выпадзенне *ц'* перад *б'*) [2, с. 389] са значэннем адцягненага дзеяння. Паколькі суфікс **-бін-ы** выдзяляецца толькі ў назоўніку *хрэсьбiны* (параўн.: абдiм-к-i, дажbиn-к-и, напáд-к-и), то яго варта адносіць да ўнікальных марфем.

4. Суфікс **-вар-а** ў назоўніку *дзетварá*. Назоўнік *дзетварá* ў сучаснай беларускай мове ўжываецца з паметай 'размоўнае' і мае наступнае лексічнае значэнне: 'дзеці' [4, Т. 2, с. 170]. Семантычна і фармальна лексічная адзінка ўтворана ад назоўніка *дзéцi* пры дапамозе суфікса **-вар-а** са зборным значэннем сукупнасці асоб, названых утваральным словам. Аналагічнае словаўтваральнае значэнне маюць іншыя суфіксальныя марфемы, якія паўтараюцца ў розных

словах, напрыклад, суфікс *-в-а* (брат-в-а́ (разм.), дзят-в-а́ (разм.)). Суфікс *-вар-а* адзінкавы, непаўтаральны – таму лічыцца ўнікальным афіксам.

5. Суфікс *-елиц-а* ў назоўніку *мяцэліца*. У «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы» назоўнік *мяцэліца* мае наступнае лексічнае значэнне: ‘1) снежная бура, завея; 2) народны танец, які выконваецца ў хуткім тэмпе з частымі зменамі фігур і паваротамі’ [4, Т. 3, с. 195]. Лексічная адзінка ўтворана ад дзеяслова *мэсці* пры дапамозе суфікса *-елиц-а* [2, с. 194]. Суфікс *-иц-а* ў назоўніку не выдзяляецца, паколькі слова *метэль* рускае, у слоўніках сучаснай беларускай літаратурнай мовы не фіксуецца. Суфіксальная марфема *-елиц-а* абазначае працэс дзеяння. Пры параўнанні з іншымі паўтаральнымі суфіксамі з такім жа словаўтваральным значэннем (вараж-б-а́, страль-б-а́, разь-б-а́) вынікае наступнае: суфікс-*елиц-а* вылучаецца толькі ў назоўніку *мяцэліца* – таму адносіцца да ўнікальных марфем.

6. Суфікс *-мерыј-я* ў назоўніку *жандармэрыя*. У сучаснай беларускай мове назоўнік *жандармэрыя* абазначае ‘асобае паліцэйскае войска ў буржуазных краінах для палітычнай аховы і вышуку, для барацьбы з рэвалюцыйным рухам’ [4, Т. 2, с. 250]. Слова запазычана з французскай мовы (*gendarmarie* [4, Т. 2, с. 250]) і семантычна і фармальна матывуецца назоўнікам *жандар*. Суфікс *-мерыј-я*, што выдзяляецца ў слове, мае зборнае значэнне. У сучаснай беларускай мове такое ж словаўтваральнае значэнне маюць іншыя суфіксы, напрыклад, *-ыј-я* (арыстакрат-*ыј-я*, інжынер-*ыј-я*), які паўтараецца ў словах. Суфіксальная марфема *-мерыј-я* адзінкавая, непаўтаральная – таму лічыцца ўнікальнай.

7. Суфікс *-нда* ў прыслоўі *трэмаланда*. Прыслоўе *трэмаланда* (італьянскае *tremolando*) мае наступнае лексічнае значэнне: ‘муз. выкананне трэмала (муз. хуткае паўтарэнне аднаго гуку, а таксама чаргаванне некалькі не суседніх гукаў асобна або ў акордах)’ [3, Т. 2, с. 487]. Як бачым, семантычна і фармальна слова ўтворана ад *нескланяльнага* назоўніка *трэмала* пры дапамозе суфікса *-нда*, што мае значэнне спосабу дзеяння або самога дзеяння, якое характарызуецца тым, што названа матывавальным назоўнікам. У адрозненне ад іншых паўтаральных суфіксальных марфем з аналагічным дэрывацыйным значэннем (*сіл-кóm* (разм.), *круж-кóm* (разм.)) суфікс *-нда* лічыцца ўнікальнай марфемай з прычыны непаўтаральнасці ў іншых лексічных адзінках.

8. Суфікс *-олькав-ы* ў прыметніку *аднолькавы*. Прыметнік *аднолькавы* (‘такі, які нічым не адрозніваецца ад іншых, такі самы // які нікольні не змяніўся; такі, як заўсёды’ [4, Т. 1, с. 162]) утвораны ад лічэбніка *адзін* пры дапамозе суфікса *-олькав-ы* [1, с. 21], што абазначае колькасную прымету, названую ўтваральным словам. Такое ж словаўтваральнае значэнне ў сучаснай беларускай мове маюць іншыя паўтаральныя суфіксальныя марфемы, напрыклад, суфікс *-аяк-і* (дв-*аяк-і*, тр-*аяк-і*). Суфікс *-олькав-ы* вычляняецца толькі ў прыметніку *аднолькавы* – адпаведна адносіцца да ўнікальных афіксальных марфем.

9. Прэфікс *ал-*у назоўніку *алхімія*. У сучаснай беларускай мове назоўнік *алхімія* мае наступнае лексічнае значэнне: ‘сярэдневяковае містычнае вучэнне, якое папярэднічала навуковай хіміі і было накіравана на адшуканне

«філасофскага каменя» як цудадзейнага сродку для лячэння ўсіх хвароб, для ператварэння простых металаў у золата і пад.» [4, Т. 1, с. 225]. Слова запазычана з сярэднявечнай мовы – *alchemia* і ўзыходзіць да арабскага *alkimijā* [3, Т. 1, с. 65]. Як бачым, семантычна і фармальна лексема ўтворана ад назоўніка *хімія* пры дапамозе прэфікса *ал-*, які абазначае папярэдняе да таго, што названа матывавальным словам. Такое ж словаўтваральнае значэнне маюць іншыя паўтаральныя прэфіксальныя марфемы, напрыклад, прэфікс *перад-*(*перад-гісторыя*, *перад-пачатак*). Прэфікс *ал-*вылучаецца толькі ў назоўніку *алхімія* – таму адносіцца да ліку ўнікальных марфем.

10. Прэфікс *эри-*у назоўніку *эригэраг*. У сучаснай беларускай мове назоўнік *эригэраг* мае наступнае лексічнае значэнне: ‘тытул членаў былой аўстрыйскай імператарскай фаміліі // асоба, якая мела гэты тытул’ [4, Т. 5, кн. 2, с. 474]. Слова паходзіць ад нямецкага *Erzherzog* [4, Т. 5, кн. 2, с. 474] і семантычна і фармальна ўтвараецца ад назоўніка *гэраг* пры дапамозе прэфікса *эри-*, які ўказвае на старшынства па званні, што называецца матывавальным словам. Паколькі марфема выдзяляецца толькі ў назоўніку *эригэраг* (параўн.: *архі-епіскап*, *архі-пастыр*), то яна адносіцца да ўнікальных марфем.

ЛІТАРАТУРА:

1. Аўласевіч, М. А. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы : частка першая (А–К) / М. А. Аўласевіч, Т. І. Якубовіч. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2002. – 242 с.
2. Бардовіч, А. М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2000. – 413 с.
3. Булыка, А. М. Слоўнік іншамовных слоў : у 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 1999. – 2 т.
4. Атраховіч, К. К. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн./ пад агульнай рэд. К. К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – 5 т., 6 кн.
5. Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка / Н. М. Шанский ; под ред. С. Г. Бархударова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1975. – 543 с.

СІСТЭМА ПЕРСНАЖАЎ, ГЕРОІ І ВОБРАЗЫ ПРЫ АНАЛІЗЕ ЛІТАРАТУРНАГА ТВОРА ВУЧНЯМІ І СТУПЕНІ АГУЛЬНАЙ СЯРЭДНЯЙ АДУКАЦЫІ

УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»
Кафедра прыродазнаўчых і лінгвістычных дысцыплін і методык іх выкладання
Селятыцкая А.А.

Працэс навучання ў школе ўключае не толькі засваенне складанай сістэмы ведаў, станаўленне многіх навучальных і інтэлектуальных навыкаў, але